

ANALÝZA ARGUMENTOV JOHNA HARRISA V PROSPECH VYLEPŠOVANIA ČLOVEKA

ANALYSIS OF JOHN HARRIS' ARGUMENTS IN FAVOR OF HUMAN ENHANCEMENT

Elena MATĚJKOVÁ

ABSTRAKT

Predmetom príspevku je kritická analýza argumentov, ktoré v prospech biomedicínskeho vylepšovania človeka používa John Harris. Harris argumentuje, že prístup k využívaniu prostriedkov vylepšovania by nemal byť zakázaný na základe jeho nerovnomernej distribúcie. Pokúsime sa predostrieť dôvody, na základe ktorých nesúhlasíme s tvrdením, že výhody biomedicínskeho vylepšovania by nemali byť neprípustné pre niektorých len preto, že by neboli poskytnuté všetkým.

Kľúčové slová: vylepšovanie človeka, nerovnomerná distribúcia, distributívna spravodlivosť, tradičné prostriedky vylepšovania, nové prostriedky vylepšovania, genetická diskriminácia

ABSTRACT

The topic of the contribution is the critical analysis of the arguments in favour of biomedical human enhancement used by John Harris. Harris argues that access to using of the enhancement should not be forbidden upon unequal distribution. Our effort is to show the reasons according to we disagree with the argument, that the benefits of biomedical enhancement should be inaccessible to some people just because they could not be provided to all.

Keywords: human enhancement, unequal distribution, distributive justice, traditional means of enhancement, new means of enhancement, genetic discrimination

ÚVOD

John Harris je jedným z najvýraznejších zástancov myšlienky vylepšovania človeka (*human enhancement*)¹ prostredníctvom nových technológií. Využitie nových technológií a biomedicínskych postupov umožňujúcich zdokonalenie ľudských kapacít je podľa neho nielen prípustné, ale je dokonca našou morálnou povinnosťou, záväzkom voči budúcim generáciám ([8], 19). Podľa Harrisa by prístup k využívaniu prostriedkov vylepšovania nemal byť zakázaný na základe jeho nerovnomernej dostupnosti. Harrisovým hlavným argumentom je, že princíp spravodlivosti nám nehovorí, aby nejaká výhoda nebola poskytnutá niektorým len preto, že nemôže byť poskytnutá všetkým, a preto ani možné výhody plynúce z postupov biomedicínskeho vylepšovania² by nemali byť zakázané pre niektorých len preto, že by neboli dostupné všetkým. Naším hlavným argumentom proti Harrisovým tvrdeniam bude, že nerovnomerná distribúcia³ genetického vylepšovania by mohla viesť k závažným dôsledkom, ktoré by negatívne postihli práve jedincov, ktorí by nepodstúpili vylepšujúce zásahy biotechnológií. Keďže pri morálnom hodnotení jednotlivých druhov a prostriedkov vylepšovania⁴ človeka pokladáme možné konzekvencie ich aplikácie za jedno z kľúčových kritérií, uvažovanie o negatívnych dôsledkoch genetického vylepšovania človeka v porovnaní s inými druhmi vylepšovania predstavuje nevyhnutnú súčasť morálneho hodnotenia vylepšujúcich postupov.

V Harrisovom uvažovaní o nerovnomernom prístupe (teda prístupe založenom na princípe zvýhodňujúcom bohatých) k novým prostriedkom vylepšovania ľudských kapacít vnímame ako najproblematickejšie práve nerozlišovanie medzi jednotlivými druhmi vylepšovania, ako aj medzi tradičnými a novými prostriedkami vylepšovania⁵. Harris svoj argument v prospech vylepšovania ľudských schopností aplikuje na všetky druhy vylepšovania.

¹ Anglický termín „*human enhancement*“ budeme prekladať ako vylepšovanie človeka, zdokonaľovanie ľudských schopností.

² Často sa na označenie použitia biotechnológií s cieľom vylepšiť človeka používa aj termín „*biomedical enhancement*“. Pri takomto označení však výraz „*biomedicínske*“ evokuje skôr aplikáciu biotechnológií na medicínske účely, čo znamená na naplnenie liečebných, terapeutických cieľov. V tomto kontexte však treba výraz „*biomedicínske vylepšovanie*“ chápať ako zdokonaľovanie fyzických a mentálnych kapacít človeka prostredníctvom aplikácie biotechnológií.

³ Distribúcia genetického vylepšovania zvýhodňujúca bohatých.

⁴ V súvislosti s otázkou zdokonaľovania ľudských kapacít môžeme hovoriť o vylepšovaní mechanickým (aplikácia rôznych druhov protéz, robotických, kybernetických a elektronických prostriedkov), biochemickým (využívanie psychofarmakologických látok, napr. neurostimulátorov, nie na liečebné účely, ale na ciele vylepšovania) a genetickým (vylepšovanie kapacít človeka prostredníctvom génových manipulácií somatických a pohlavných buniek).

⁵ Ako tradičné prostriedky vylepšovania ľudských schopností bývajú často označované napríklad bežne užívané látky podporujúce výkon kognitívnych schopností obsiahnuté v káve, čaji, bylinných výťažkoch. Podobne v športe využívame k zvýšeniu fyzického výkonu vytrvalý

Pokúsime sa ukázať, že v prípade genetického vylepšovania človeka je situácia komplikovanejšia, pretože pokiaľ by sa jednalo o vylepšovanie na germinálnej úrovni (teda vylepšovanie pohlavných buniek), táto zmena by sa prenášala na ďalšie generácie. Postupné genetické vylepšovanie človeka by viedlo k biologickým odlišnostiam medzi geneticky vylepšenými jedincami a nevylepšenými (pôvodnými) ľuďmi (*Enhanced* a *Naturals* u Harrisa, *GeneRich* a *GenePoor* u Silvera) ([8], [9]). Táto biologická odlišnosť by mohla viesť k výraznému poškodeniu nevylepšených. Niektorí odporcovia genetického vylepšovania hovoria o genetickej diskriminácii, rozdielnemu, resp. nerovnocennému prístupu k subpopulácii nevylepšených jedincov zo strany subpopulácie tvorenej geneticky zdokonalenými jedincami ([1], [4]). Genetickú diskrimináciu možno chápať ako znevýhodnenie spoločenského a morálneho statusu na základe výsledkov testovania genetického profilu.

Dôsledky nerovnomerného prístupu k biomedicínskeму vylepšovaniu

Jedným z kľúčových problémov, na ktorý upozorňujú odporcovia genetického vylepšovania človeka je, že jeho sprístupnenie by viedlo k poškodeniu sociálnej pozície jednotlivcov, ktorých schopnosti by neboli zdokonalené ([1], [4]). Toto tvrdenie odvodzujú z predpokladu, že využitie postupov biotechnológií vylepšujúcich človeka by nebolo dostupné všetkým. Je pravdepodobné, že nové prostriedky vylepšovania ľudských charakteristík by boli finančne veľmi náročné, a preto by si ich mohli dovoliť len tí najbohatší. Tí by boli pozíčne zvýhodnení, pretože zdokonalené schopnosti by im umožňovali dosiahnuť lepšie postavenie v spoločnosti.

Poškodeniu sociálnej pozície jedincov, ktorých vlastnosti a schopnosti by biotechnologickým zásahom neboli zmenené, by sa podľa zástancov myšlienky vylepšovania človeka dalo vyhnúť. Svoje tvrdenie odôvodňujú tým, že prístup k novým biotechnológiám by mohol byť zabezpečený všetkým, alebo dokonca primárne tým najmenej zvýhodneným ([6], 71).

Predpoklad, že nové biomedicínske technológie, medzi ktoré môžeme zaradiť génové manipulácie zameriavajúce sa na zdokonalenie ľudských kapacít by boli finančne náročné, môžeme prijať na základe uvažovania o cenách dnešných medicínskych postupov a metód moderných technológií, medzi ktoré zaraďujeme napríklad génovú terapiu alebo metódy *in vitro* fertilizácie (IVF). Napriek tomu, že od prvého úspešného umelého oplodnenia uplynulo viac ako tridsať rokov, náklady na túto metódu sú stále vysoké a rovnako aj cena, ktorú musí pacient v prípade záujmu o ňu zaplatiť.

Ak na základe uvažovania o pravdepodobnej finančnej náročnosti nových vylepšujúcich postupov odmietneme teoretickú možnosť predkladanú Jamesom Hughesom, bývalým riaditeľom Svetovej asociácie transhumanistov (WTA), ktorý prehlásil, že prístup k technológiám vylepšovania by bol zabezpečený primárne tým najchudobnejším, najviac chorým a postihnutým ([6], 71), dostávame sa k predstave, že v spoločnosti by vznikla len určitá trieda jednotlivcov, ktorá by si z finančného hľadiska mohla nové prostriedky vylepšovania dovoliť.

Oporcovia vylepšovania človeka s obavami hovoria o spoločnosti, v ktorej by nerovnocenný prístup k novým prostriedkom genetického vylepšovania viedol k nadradenosti tých, ktorí by mali prístup k prostriedkom vylepšovania vzhľadom k ostatným jednotlivcom ([1]). John Harris sa podobného scenára neobáva a svoje argumenty v prospech biomedicínskeho vylepšovania odôvodňuje tvrdením, že rovnako, ako boli aj mnohé iné prostriedky zdokonaľujúce schopnosti človeka spočiatku finančne náročné, postupne sa ich cena znížila a prístup k nim vzrástol.

Na tomto mieste však treba podotknúť, že Harris zovšeobecňuje pri uvádzaní príkladov rôznych „vylepšovadiel“. Jedným z príkladov, ktoré uvádza je mobilný telefón, ktorý spočiatku nebol finančne dostupný v takej miere, v akej je dostupný dnes. Polemickým je už to, či možno porovnávať mobilný telefón s mechanickými prostriedkami vylepšovania, akými sú protézy a rôzne implantáty, alebo dokonca s biochemickými prostriedkami a génovými zásahmi zameranými na zdokonalenie vybraných charakteristík. Výhody, ktoré používanie mobilného telefónu prináša nám skôr uľahčujú život, nezdokonaľujú naše prirodzene dané charakteristiky a schopnosti. Implantácia čipu, biochemické vylepšenie kognitívnych schopností alebo génový zásah zameraný na rozšírenie a zdokonalenie vybraných kapacít predstavuje vylepšenie prirodzene daných charakteristík človeka priamym zásahom do organizmu.

Princíp spravodlivosti

Harris vychádza z predpokladu, že nemôžeme niekomu odoprieť možnosť získať výhodu len na základe toho, že nemôže byť poskytnutá všetkým ([8], 30). Svoje uvažovanie ilustruje na príklade dvojčiek chorých na rakovinu, z ktorých jedna má liečiteľný typ rakoviny, zatiaľ čo druhá nie. Princíp spravodlivosti nám nehovorí, aby sme neliečili prvú z dvojčiek len preto, že nemôžeme uzdravenie poskytnúť aj druhej. Podobné uvažovanie nám Harris predostiera aj v príklade s transplantáciami, ktorý hovorí, že aj keď nemôžeme poskytnúť transplantáciu obličiek všetkým pacientom, ktorí ju potrebujú, neodmietneme ju poskytnúť tým, ktorým môžeme ([8], 63).

Domnievame sa, že Harrisove príklady, pomocou ktorých sa snaží podporiť svoj argument, nie sú analogické s možnosťami prístupu k postupom a prostriedkom vylepšovania. V prvom rade, primárnym cieľom vylepšovania nie je zachovanie alebo záchrana ľudského života, ale jednoducho záujem získať výhodu plynúcu z vylepšovania. Ďalším dôvodom, prečo nie sú vyššie spomenuté Harrisove príklady analogické s príkladom biomedicínskeho vylepšovania je, že dostupnosť výhod vylepšovania nie je prístupná všetkým rovnocenne, ako je to napríklad v prípade záchrany života pacienta, kedy lekár

tréning a zdravý životosprávu. Medzi nové prostriedky rozširujúce ľudské kapacity môžeme zaradiť napríklad neurostimulátory, ktorých požitie vedie k zvýšeniu výkonu kognitívnych schopností.

nerozlišuje, ktorému z pacientov poskytne bezprostrednú pomoc. Dostupnosť biomedicínskeho vylepšovania by závisela od výšky finančného ohodnotenia jednotlivých postupov. V tomto prípade by nebola rovnaká pre všetkých.

Rozlišovanie medzi jednotlivými druhmi vylepšovania

Tvrdenie, že výhody biomedicínskeho vylepšovania nemôžeme odopierať niektorým na základe toho, že nemôžu byť poskytnuté všetkým sa Harris snaží podporiť poukazovaním na mnohé iné prostriedky prinášajúce vylepšenie schopností človeka. Zdôrazňuje, že spočiatku tiež neboli dostupné všetkým, ale postupne sa ich cena znížila a prístup k nim vzrástol. Má na mysli okuliare, hodinky, rádiové a televízne prijímače, bicykle, automobily, mobilné telefóny, počítače a podobne. Hovorí, že tieto prostriedky prinášajúce výhody boli tiež drahé a ojedinelé, dnes sú v industrializovaných spoločnostiach bežné a cenovo dostupné ([8], 31).

Keď Harris tvrdí, že vylepšovanie by nemalo byť neprípustné pre niektorých len preto, že nemôže byť dostupné všetkým, nerozlišuje medzi jednotlivými druhmi vylepšovania, teda napríklad medzi mechanickým, biochemickým, či genetickým vylepšovaním a neberie do úvahy dôsledky ich aplikácie. Práve tie však predstavujú základné kritérium v morálnom hodnotení jednotlivých druhov vylepšovania.

Zatiaľ čo mechanické „vylepšovadlá“ nekonštituujú nerovnocenné postavenie jednotlivcov (alebo ak aj áno, tak v minimálnej miere), „vylepšovadlá“ založené na biochemickej alebo genetickej báze by pravdepodobne viedli k nerovnocennému postaveniu nevylepšených jedincov vzhľadom k vylepšeným. Doping u športovcov dnes vnímame ako podvádžanie. Podobne môžeme chápať aj neférové výhody vyplývajúce z nespravodlivého ohodnocovania výkonov a študijných výsledkov, ktoré študenti dosiahnu pomocou použitia neurostimulátorov.

Ak ďalej uvažujeme o genetickom vylepšovaní fyzických a mentálnych kapacít človeka, pričom uskutočnené zmeny v ľudskom genofonde by sa prenášali na ďalšie generácie, dostávame sa k predstave umelo stimulovanej evolúcie, ktorá môže viesť až k vzniku nového biologického druhu. Vyššie spomínané nerovnocenné postavenie dvoch subpopulácií (vylepšených a nevylepšených/pôvodných, *Enhanced* a *Naturals* u Harrisa, *GeneRich* a *GenePoor* u Silvera) ([8], [9]) a diskriminácia nevylepšených na základe ich biologickej odlišnosti je jedným z možných negatívnych dôsledkov, na ktoré upozorňujú odporcovia genetického vylepšovania ([1], [5]).

Ako už bolo spomenuté, keďže pri morálnom hodnotení zásahov vylepšujúcich človeka je nevyhnutné preskúmať a zvážiť dôsledky, ktoré by mohli nastať, považujeme argument podporujúci sprístupnenie vylepšovania človeka na základe zvýhodnenia bohatých (teda v súlade s Harrisovým tvrdením, že nové postupy vylepšovania by neboli zakázané tým, ktorí si ich môžu dovoliť len na základe toho, že by neboli dostupné všetkým) ako nepostačujúci. Dôvodom je práve Harrisovo nerozlišovanie medzi jednotlivými druhmi vylepšovania. Sprístupnenie genetického vylepšovania na základe princípu zvýhodňujúcim bohatých by pravdepodobne viedlo k závažnejším dôsledkom (ktoré by postihli práve nevylepšených), než je sprístupnenie mechanických „vylepšovadiel“, na ktoré sa Harris často odvoláva (okuliare, protézy a pod.).

Rozlišovanie medzi tradičnými a novými prostriedkami vylepšovania

V otázke morálneho hodnotenia vylepšovania človeka sa často rozlišuje nielen medzi jednotlivými druhmi vylepšovania (mechanické, chemické, biologické - genetické), ale aj v rovine dištinkcie tradičných a nových prostriedkov zdokonaľujúcich vlastnosti a schopnosti človeka. Medzi tradičné prostriedky zdokonaľovania kognitívnych schopností môžeme zaradiť kávu, čaj, „energy-drinky“, bylinné extrakty (Gingko biloba, guarana), ale aj iné formy mentálneho tréningu, akými sú napríklad joga, meditácie alebo bojové umenia. Novými prostriedkami slúžiacimi na dosiahnutie toho istého cieľa bývajú označované psychofarmakologické látky, ktoré u zdravých jedincov vedú k zvýšeniu koncentrácie a pamäti⁶, alebo prípadné génové manipulácie mozgu ([2], 14; [3], 5).

Tradičné prostriedky zdokonaľovania schopností človeka sú prípustné, spoločnosťou uznávané, kultúrne prijateľné a podporované. Pri uvažovaní o nových prostriedkoch vylepšovania ľudských kapacít sa však objavuje znepokojenie a kontroverzné otázky. Zástancovia nových postupov a technológií vylepšovania človeka tvrdia, že nie je morálne relevantný rozdiel medzi tradičnými a novými prostriedkami zdokonaľujúcimi schopnosti a kapacity človeka. Jedná sa podľa nich len o rôzne spôsoby dosiahnutia toho istého cieľa, avšak žiadny morálny rozdiel pri ich skúmaní a ohodnocovaní nevzniká ([3], 8).

Uvažujme konkrétnejšie a preskúmame v súvislosti s otázkou dostupnosti a prístupu k novým postupom vylepšovania napríklad zdokonalenie kognitívnych schopností. Harris a ďalší podporovatelia biomedicínskeho vylepšovania podotýkajú, že vzdelávanie je tiež jednou z tradičných foriem vylepšovania kognitívnych schopností, ktorá nie je prístupná všetkým. Vzdelávanie je taktiež nerovnomerne distribuované medzi bohatých a chudobných, preto by v súlade s argumentom nespravodlivej distribúcie (alebo distribúcie založenej na princípe zvýhodňujúcim majetných) malo byť zakázané ([7], 142). V prvom rade je potrebné objasniť, či je vôbec možné chápať vzdelávanie ako formu vylepšovania a klásť ho do jednej roviny s vylepšovaním kognitívnych schopností prostredníctvom psychofarmakologických látok alebo génových manipulácií. Ak by sme vzdelávanie prirovnali k namáhavému tréningu športovcov, použitie psychofarmakologických látok na

⁶ Neurostimulujúce liečivá založené na amfetamínovej báze, ako napríklad *Ritalín* alebo *Adderall*, ktoré sú predpisované na liečbu detí s poruchou pozornosti sprevádzanou hyperaktivitou (ADHD), pôsobia u zdravých dospelých na zvýšenie koncentrácie. Bývajú často označované ako „*smart drugs*“. Termín je prebraný z angličtiny, do slovenčiny by ho bolo možné preložiť ako „*chytrolieky*“. Pre svoje povzbudivé účinky sú známe najmä medzi študentmi, a to aj napriek ich návykovým vlastnostiam.

zdokonalenie kognitívnych schopností a zvýšenie mentálneho výkonu by sme mohli prirovnať k použitiu dopingu u športovcov. Etický problém je potom analogický – zatiaľ čo niektorí získajú pozitívnu výhodu s vynaložením vlastného úsilia a bez podvádžania, iní ju získajú bez námahy.

Vyššie uvedená námietka, že vzdelávanie taktiež nie je prístupné všetkým, a preto by v súlade s argumentom nespravodlivej distribúcie malo byť zakázané, nie je celkom opodstatnená. I keď je pravda, že prístup k vzdelávaniu nie je zabezpečený pre všetkých a zvýhodnenie mnohokrát stojí na strane majetných, biomedicínske vylepšovanie, ku ktorému prístup by bol založený na princípe zvýhodňujúcom bohatých by viedlo k závažnejším dôsledkom a poškodeniam tých, ktorí by k nemu nemali prístup. Už dnes je v spoločnosti prítomné pozitívne zvýhodnenie niektorých oproti iným vyplývajúce z pozitívne ohodnocovaných daností, vysokého intelektu a vynikajúcich mentálnych, či fyzických schopností. Morálny problém spočíva v tom, že genetické vylepšovanie by toto pozitívne zvýhodnenie ešte viac prehĺbilo, čím by sa rozšírila sociálna nerovnosť. Navyše, genetické vylepšovanie by bolo nezvratným zásahom, čo by v istom zmysle zaisťovalo výhodnejšiu sociálnu pozíciu pre niektorých oproti iným. Geneticky zdokonalení ľudia by mali väčšiu škálu možností na realizáciu lepšieho života, čím by sa priaznivý efekt pozitívnej výhody zdvojnásobil. Z morálneho hľadiska je najproblematickejšia genetická nerovnosť, ktorá by bola založená na biologickej odlišnosti⁷ a jej dôsledkom v sociálnej rovine by bola genetická diskriminácia.

Špecifickosť genetického vylepšovania germinálnej línie (teda vylepšovania pohlavných buniek) spočíva v tom, že jedinec by sa už narodil vylepšený, nemusel by sa pre vylepšovanie rozhodnúť. Nemohol by sa preň však ani nerozhodnúť, keďže požadovaný zásah by bol uskutočnený pred jeho narodením. Pozornosť potom smeruje k otázke, či máme právo zasahovať do autonómie budúceho, ešte nenarodeného jedinca. Na základe čoho môžeme odôvodniť rozhodovanie za budúceho potomka bez jeho vedomia a súhlasu? Čo nás oprávňuje určovať genetický profil našich potomkov? To sú otázky smerujúce k zdôrazneniu špecifickosti genetického vylepšovania a jeho konzekvencií, ktoré si zasluhujú osobitý priestor na podrobnejšie skúmanie. Predstavujú ďalšie spektrum úvah, a preto ich z dôvodu užšieho zamerania tohto príspevku nebudeme ďalej rozvíjať.

Naším cieľom je poukázať na to, že dôsledky nerovnomernej distribúcie genetického vylepšovania by boli závažnejšie, ako dôsledky iných druhov vylepšovania. Toto tvrdenie sa snažíme podporiť argumentom rozšírenia sociálnej nerovnosti a vzniku nového typu nerovnosti – genetickej nerovnosti. Genetické vylepšovanie germinálnej línie by mohlo viesť k vytvoreniu novej rasy so špecifickými zdokonalenými biologickými charakteristikami. Subpopulácia vylepšených by mohla byť chápaná ako nadradená rasa vzhľadom k ostatným, nevylepšeným ľudským rasám. Jedným z obávaných dôsledkov takéhoto stavu je diskriminácia nevylepšených, ich zneužívanie a objektívizovanie na nástroj, prostriedok slúžiaci na dosiahnutie cieľov vylepšených.

Diskriminácia ako možný dôsledok nerovnomernej distribúcie vylepšovania

Keď uvažujeme o spoločnosti, ktorá by bola v dôsledku genetického vylepšovania rozdelená na dve subpopulácie – vylepšených a nevylepšených, môžeme predpokladať, že zo zdokonalených charakteristík vylepšenej časti populácie by vyplývalo aj jej výhodnejšie spoločenské postavenie. Dalo by sa namietat, že podobnú situáciu máme už dnes, keďže prospešnejšiu spoločenskú pozíciu majú ľudia s vysokým intelektom a vynikajúcimi mentálnymi a fyzickými danosťami.⁸ Potrebne je však uvedomiť si, že nerovnocenný prístup ku geneticky nevylepšeným a ich sociálne znevýhodnenie by mohlo byť založené na výsledkoch testovania genetického profilu. Znamenalo by to, že určovanie sociálnej pozície by bolo podmienené genetickým testovaním. Na základe vytvorenia databázy obsahujúcej informácie o DNA každého jednotlivca by boli vylepšení ľudia predurčení k vedeckým, vysoko kvalifikovaným a dobre finančne ohodnoteným pozíciám, zatiaľ čo nevylepšení k podradným, nižším úlohám v spoločnosti.⁹

Jedným z najväčších znepokojení genetického vylepšovania je možná genetická diskriminácia. Mohla by nastať, ak by ľudia so zdokonalenými charakteristikami a schopnosťami chápali samých seba ako biologicky nadradených¹⁰ a od tejto biologickej nadradenosti by odvodzovali aj morálnu nadradenosť. Boli by jednoducho presvedčení o tom, že sú lepšími, či dokonca hodnotnejšími než ľudia, ktorí nie sú vylepšení ([4], 359). Morálnu nadradenosť chápeme nie v zmysle týkajúcu sa ľudských bytostí, ktorých morálne usudzovanie, rozhodovanie a správanie sa by bolo „vyššie“, hodnotnejšie, cnostnejšie, ale chápeme ju ako protiklad morálnej rovnosti, rovnocennosti ľudských bytostí bez ohľadu na ich rasu, pohlavie, etnickú príslušnosť či sociálnu triedu. Morálna nadradenosť vyplývajúca z biologickej nadradenosti predstavuje v kontexte genetického vylepšovania upieranie morálnej rovnosti a smeruje k zneužívaniu jednej skupiny ľudí inou, k zneužívaniu nevylepšených jedincov vylepšenými.

⁷ Empiricky zistiteľná biologická rozdielnosť medzi vylepšenými a nevylepšenými, ktorá by vznikla génovou manipuláciou s cieľom zdokonaľiť vybrané charakteristiky a ktorú by bolo možné preukázať napr. genetickým testovaním.

⁸ Pozri napríklad: Mehlman, M.J.: *Wondergenes: Genetic Enhancement and the Future of Society*, Indiana University Press, USA, 2003, s.110

⁹ Predstava spoločnosti, v ktorej by sociálna pozícia jednotlivcov závisela od výsledkov genetického testovania bola zobrazená vo filme *Gattaca* (1997).

¹⁰ Uvažujeme o ľudských jedincoch, ktorých genóm by bol zámerne upravený pomocou biotechnológií, v dôsledku čoho by u nich boli napríklad odstránené gény určujúce predispozície k istým druhom ochorení. Môžeme tiež predpokladať, že ich genóm by bol „obohatený“ o gény, ktoré sa u ľudí prirodzene nevyskytujú (napríklad niektoré zvieracie gény alebo nové typy génov). Ľudia, ktorých genóm by bol takýmto spôsobom upravený, biologicky zdokonalený, by sa mohli chápať ako „biologicky nadradení“.

Otázkou je, či by možná biologická nadradenosť viedla k predstave morálnej nadradenosti. Inými slovami povedané, ak by aj zdokonalení ľudia chápali samých seba ako biologicky nadradených, muselo by to viesť k tomu, že by sa pokladali aj za morálne nadradených?

História jasne dokladá, že neraz boli niektorí ľudia pokladaní za biologicky menejcenných alebo podradných. V minulosti si mentálne zaostalí alebo postihnutí ľudia nezasluhovali morálnu rovnocennosť práve z dôvodu, že boli považovaní za biologicky menejcenných a majúci nedostatočné rozumové schopnosti. Ak by v budúcnosti genetické vylepšovanie spôsobilo biologickú odlišnosť medzi tými, ktorí podstúpili vylepšenie a ostatnou časťou populácie, je možné predpokladať, že subpopulácia vylepšených ľudí by zo svojej biologickej nadradenosti odvodzovala aj svoju morálnu nadradenosť.

V Harrisovom uvažovaní je podľa nás najviac problematické práve nerozlišovanie medzi jednotlivými druhmi vylepšovania, ako aj medzi tradičnými a novými prostriedkami vylepšovania človeka, v dôsledku čoho nerozlišuje možné konzekvencie jednotlivých vylepšujúcich postupov. Dôležitosť rozlišovania medzi jednotlivými spôsobmi vylepšovania spočíva v tom, že dôsledky nerovnomernej distribúcie genetického vylepšovania (a dôsledky genetického vylepšovania vôbec) by boli závažnejšie ako dôsledky nerovnomernej distribúcie mechanického vylepšovania. Zásadnými aspektmi rozdielneho hodnotenia dôsledkov genetického vylepšovania v porovnaní s dôsledkami iných druhov vylepšovania sú: ohrozenie ľudskej (biologickej) podstaty, možnosť vytvorenia novej rasy tvorenej subpopuláciou vylepšených a s ňou spojenou nadradenosťou a genetickej diskriminácie, nezvratnosť zásahu gémovej manipulácie, nepredvídateľnosť dôsledkov genetického vylepšovania z dôvodu nášho, hoci rozsiahleho, ale stále nedostatočného poznania v oblasti štúdia ľudského genómu.

Použitie rôznych mechanických „vylepšovadiel“ alebo tradičných prostriedkov zdokonaľujúcich určité schopnosti človeka nesmeruje k morálnej nadradenosti tých, ktorí k nim majú prístup. Ľudia, ktorí mali medzi prvými prístup k automobilom, počítačom alebo k medicínskym prostriedkom vylepšovania, akými sú napríklad kardiostimulátory alebo protézy, neodvodzovali zo svojho zvýhodneného prístupu k nim aj svoju morálnu nadradenosť. Pri nerovnomernej distribúcií genetického vylepšovania by sa jednak prehlbovala sociálna nerovnosť, ale objavila by sa aj genetická nerovnosť, ktorá by mohla viesť k spomínanej genetickej diskriminácii. Sociálne zvýhodnení vylepšení jedinci by mohli ovládať a zneužívať nevylepšených v prospech dosiahnutia vlastných cieľov.

Zásadný etický aspekt v tomto argumente spočíva v tom, že genetická nerovnosť a z nej vyplývajúca genetická diskriminácia by degradovala človeka na prostriedok dosiahnutia cieľov niekoho iného. V prípade geneticky nevylepšených jedincov by človek nemusel byť chápaný ako autonómna bytosť, ale mohol by byť objektivizovaný na prostriedok slúžiaci na naplnenie cieľov niekoho iného.

V prípade genetického vylepšovania germinálnej línie by subpopulácia geneticky vylepšených jedincov mohla tvoriť novo vzniknutú rasu, ktorá by mohla byť na základe istých kritérií (napríklad vylepšený genóm) považovaná za nadradenú rasu. Ak by správanie sa a konanie vylepšených smerovalo k diskriminácii a zneužívaniu nevylepšených, jednalo by sa o potieranie morálnej rovnocennosti ľudských bytostí. Vylepšení by boli nadradenou rasou, ktorá by mohla svoje mocenské mechanizmy využívať na ovládanie a zneužívanie nevylepšených. Historická skúsenosť nám hovorí o tom, že v minulosti bola biela európska rasa považovaná za nadradenú oproti ostatným rasám. Z týchto základov vychádza rasová segregácia a diskriminácia. Napríklad nemecký nacizmus vychádzal z teórií, podľa ktorých je biela rasa nadradená nad ostatnými na základe fyzických atribútov, ktoré mali súvisieť s úrovňou rozumových schopností.

Chápanie vylepšených ako nadradenej rasy by mohlo byť odvodzované z empirického dôkazu (napr. výsledkov genetického testovania) potvrdzujúceho biologickú odlišnosť, ktorú by preukazoval vylepšený genóm. Tak ako sa v minulosti chápala biela rasa za nadradenú na základe istých biologických charakteristík (tvar lebky, farba pleti, vlasov a pod.), mohla by byť „rasa vylepšených“ považovaná za nadradenú na základe genetických faktorov zodpovedných za zdokonalené biologické atribúty (výrazne odlišné od biologických atribútov nevylepšených ľudí) – dlhovekosť, resp. spomalený proces starnutia, zväčšenie fyzického výkonu, zdokonalené kognitívne schopnosti a podobne.

Sociálne postavenie a mocenské mechanizmy, ktorými by vylepšení disponovali, by im umožňovali ovládať nevylepšených v zmysle znemožnenia prístupu k výhodnejším sociálnym pozíciám a zneužívať ich k naplneniu vlastných cieľov a preferencií. To by znamenalo potieranie autonómie ľudskej bytosti, jej degradovanie na prostriedok, objekt inštrumentalizácie, čo je eticky neprijateľné.

Záver

Pokúsili sme sa predostrieť dôvody, na základe ktorých nesúhlasíme s Harrisovým tvrdením, že genetické vylepšovanie by nemalo byť odopreté niektorým len preto, že nemôže byť prístupné všetkým. Hlavným dôvodom nášho nesúhlasu je, že sprístupnenie genetického vylepšovania v súlade s Harrisovým argumentom by mohlo viesť k rozšíreniu sociálnej nerovnosti, ale aj k vzniku nového typu nerovnosti – genetickej nerovnosti. Dôsledkom germinálneho genetického vylepšovania by mohlo byť vytvorenie novej rasy, ktorá by mohla byť chápaná ako nadradená oproti iným ľudským rasám. Genetická nerovnosť medzi subpopuláciou vylepšených a nevylepšených by mohla viesť k vzniku genetickej diskriminácie, kedy by nevylepšení ľudia boli ovládaní a zneužívaní vylepšenými, pričom by slúžili ako prostriedok na dosiahnutie cieľov vylepšených.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] ANNAS, G.J., ANDREWS, L.B., & ISASI, M.R.: *Protecting the endangered human: Toward an international treaty prohibiting cloning and inheritable alterations*, American Journal of Law and Medicine, Vol. 28, No.2-3, 2002.
- [2] BOSTROM, N., ROACHE, R.: *Ethical Issues in Human Enhancement*, In: *New Waves in Applied Ethics*, ed. Jesper Ryberg, 2007.
- [3] BOSTROM, N., ROACHE, R.: *Smart Policy: Cognitive Enhancement and the Public Interest*, Oxford University, 2009.
- [4] BUCHANAN, A.: Moral Status and Human Enhancement, In: *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 37, No.4, 2009, 346-381
- [5] FUKUYAMA, F.: *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*, New York, 2002.
- [6] HUGHES, J.: *What comes after Homo Sapiens?* In: *The New Scientist*, Vol.192, No. 2578, 2006.
- [7] HARRIS, J.: *Wonderwoman and Superman*, Oxford University Press, 1999.
- [8] HARRIS, J.: *Enhancing Evolution: The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press, New Jersey, 2007.
- [9] SILVER, L.: *Remaking Eden*, Avon Books, Inc., New York, 1997.

ADRESA AUTORA

Elena MATĚJKOVÁ, Mgr.,

Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra filozofie, Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava, Slovenská republika, e-mail: >ella.matejkova@gmail.com<

RECENZENT

Miroslav RUSKO, RNDr., PhD.,

Slovenská technická univerzita v Bratislave, Materiálovotechnologická fakulta Trnava, Ústav bezpečnostného a environmentálneho inžinierstva, Botanická 49, 917 01 Trnava, Slovenská republika, e-mail: >miroslav.rusko@stuba.sk<